

הרב איתן שנדורפי

לע״נ

אמור״ר ר׳ ישעיה מרדכי ז״ל
שחינכני לאהבת התורה

מדוע נענש יעקב אבינו על שהייתו בבית לבן?

בפרשת ויצא (ל״א, מא) מסופר שיעקב שהה בבית לבן עשרים שנה - ארבע עשרה שנים עבד בשביל רחל ולא, ושש שנים עבד בצאן. חז״ל לימדונו¹ שמלבד עשרים שנה אלו נעדר יעקב מבית הוריו שש עשרה שנה נוספות: ארבע עשרה שנה שבהן היה בבית מדרשו של עבר² ולמד תורה לפני שהלך לחרן³, ושנתיים שהשתהה בדרך חזרה מחרן לחברון⁴. עולה אפוא שיעקב נעדר מבית הוריו שלושים ושש שנה. חז״ל גם לימדונו¹ שכנגד עשרים ושתיים השנים שבהן שהה יעקב בבית לבן ובדרך, ולא קיים מצוות כיבוד אב ואם⁵, נענש מידה כנגד מידה - שלא זכה לראות את בנו האהוב יוסף עשרים ושתיים שנה. אמנם על ארבע עשרה השנים שבהן למד בבית מדרשו של עבר, לא נענש, כיוון שגדול תלמוד תורה - יותר מכיבוד אב ואם. דברי חז״ל אלו - שיעקב נענש על שלא קיים מצוות כיבוד אב ואם כל ימי שהותו בבית לבן - מעוררים קושי גדול, שהרי יעקב הלך ללבן במצוות אביו ובמצוות אימו⁶, ואם כן כל ימי שהותו בבית לבן קיים בכך את מצוות אביו ואמו ומדוע נענש על אותן שנים? שאלה זו שאלו ראשונים ואחרונים וענו עליה מספר תשובות.

1. במסכת מגילה דף טז, ע״ב ודף יז, ע״א והובאו דבריהם ברש״י בסוף פרשת תולדות (כ״ח, ט) ועין גם בסדר עולם רבה פ״ב ובברי״ר ס״ח, ה וברש״י ל״ז, לד.
2. עיין שם במהרש״א (בד״ה ״שהיה יעקב״) מדוע אמרו ״בית עבר״ ולא כמו במקומות אחרים ״בית מדרשו של שם ועבר״ - שבאותו זמן שם כבר נפטר (וכן כתבו הישפתי חכמים ״הימשכיל לדוד״ (לרב דוד פארזר, ירושלים תשמ״ו) על רש״י כ״ח, ט).
3. עיין גם בגמרא וברש״י סוף פרשת תולדות וכן ברש״י בראשית ל״ה, כט מניין למדו זאת.
4. עיין שם בגמרא וברש״י בראשית ל״ג, יז ול״ז, לד.
5. לשון רש״י בבראשית ל״ז, לד.
6. כמו שנאמר בסוף פרשת תולדות: ״ויגד לרבקה את דברי עשו בנה הגדל ותשלח ותקרא ליעקב בנה הקטן ותאמר אליו הנה עשו אחיך מתנחם לך להרגך. ועתה בני שמע בקלי וקם ברח לך אל לבן אחי חרנה. וישבת עמו ימים אחדים עד אשר תשוב חמת אחיך. עד שוב אף אחיך ממך ושכח את אשר עשית לו ושלחתי ולקחתיך משם״. ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אתו ויצוהו ויאמר לו לא תקח אשה מבנות כנען. קום לך פדנה ארס ביתה בתואל אבי אמך וקח לך משם אשה מבנות לבן אחי אמך״ (כ״ז, מב - כ״ח, ב).

א. הסבר רבנו בחיי יעקב היה צריך לחזור מיד

כתב רבנו בחיי⁷: "יש לשאול, כיון שבשליחותם הלך והם מחלו לו - למה נענש על מצוות כיבוד אב ואם כשנתעכב כ"ב שנה, שפירש ממנו יוסף עשרים ושתים שנה כנגדן! ואפשר לומר כי דעתם היה שיקח את לאה ושיחזור מיד כשישלח בשבילו, אבל הוא נתן עיניו ברחל הקטנה ליופיה ואמר 'אעבדך שבע שנים ברחלי' (כ"ט, יח) ואם כן כל הזמן שנתעכב היה ברצונו, ולכך נענש כנגדן".

יש לשאול על דברי רבנו בחיי שלוש שאלות:

1. כיצד ניתן לומר "כי דעתם היה שיקח את לאה ושיחזור מיד"? וכי לבן הסכים לתת את לאה ליעקב בחינם! והרי יעקב היה צריך לעבוד שבע שנים גם בשביל לאה (כ"ט, כז), ואם כן לא היה לו להיענש על אותן שבע שנים!
2. כיצד ניתן לומר "כי דעתם היה שיקח את לאה ושיחזור מיד", ויכל הזמן שנתעכב היה ברצונו! והרי רבקה אמרה ליעקב: "וישבת עמו ימים אחדים עד אשר תשוב חמת אחיך. עד שוב אף אחיך ממך ושכח את אשר עשית לו ושלחתי ולקחתיו משם" (כז, מד)! וכל זמן שלא קראה לו, היה יעקב חייב להישאר בבית לבן⁸!
3. כיצד ניתן לומר שיעקב, בחיר האבות, עבר על ציווי הוריו?

על השאלה השנייה - שיעקב היה צריך לחכות עד שרבקה תקרא לו - תירץ ה"שירת דוד"⁸: "אולי יש לומר דמכיון שהסכים וחייב עצמו לעבוד שבע שנים עבור רחל, ואפילו אם רבקה היתה מודיעה אותו שיכול לחזור, לא היה יכול לחזור מחמת שעבודו ללבן, אם כן בזה הראה שהתעכבותו שם כל הזמן לא היתה רק מחמת חשש פיקוח נפש, אלא מדעתו התעכב שם, כדי לישא את רחל ולכן נענש כנגדן".

יש להעיר שאף אם תירוץ זה יכול להיאמר בדעת רבנו בחיי וכהסבר בגמרא, מכל מקום נראה שהוא אינו יכול להיאמר בדעת רש"י שכתב עפ"י המדרש (בר"ר ס"ח, י ועי, יז): "אעבדך שבע שנים ברחלי" - "כס ימים אחדים" (כ"ז, מד) שאמרה לו אמו! דהיינו שאמו אמרה לו בפירוש שיצטרך לעבוד לפחות שבע שנים אצל לבן⁹. אמנם יתכן וכוונת ה"שירת דוד" לשבע השנים השניות, ואז גם אין סתירה מרש"י,

7. בראשית כ"ח, ה (והובאו דבריו גם ב"קיצור מזרחי" וב"שפתי חכמים" על רש"י בראשית ל"ז, לד).
8. "שירת דוד" על התורה (לרב אהרן דוד גולדברג, ישיבת טלו ויקליף אוהיו תש"ן) בראשית כ"ח, ה.
9. כתבתי "לפחות" בגלל שרבקה אמרה לו גם: "וישבת עמו ימים אחדים" (כ"ז, מד), וגם: "עד אשר תשוב חמת אחיך, עד שוב אף אחיך ממך ושכח את אשר עשית לו ושלחתי ולקחתיו משם" (שם, מד-מה). ופירש ה"משכיל לדוד" על פירוש רש"י לתורה בראשית ל"ח, ח: "וצריך לפרש דהכי קאמרה ליה: על כל פנים לא תשב שם פחות משבע שנים, ואם בסוף שבע שנים ינוח רוגזו - אני אשלח להודיעך. ואם לא אשלח - שמע מינה דאכתי ברוגזי יתיב, הילכך תתעכב עד ששלחתי ולקחתיו משם".

אבל רבנו בחיי ציטט את הפסוק המתייחס לשבע השנים הראשונות. אמנם יש להדגיש שרבנו בחיי לא פירש כרש"י את הפסוקים "וישבת עמו ימים אחדים", ו"אעבדך שבע שנים"¹⁰.

עוד ניתן לתרץ את השאלה השנייה - שיעקב היה צריך לחכות עד שרבקה תקרא לו - שאולי לדעת רבנו בחיי אכן רבקה שלחה לקרוא לו מיד כשהגיע ללבן, כמבואר בסמוך, אבל גם לכך לא יסכים רש"י הנ"ל, שממנו מוכח שהיה עליו להיות בבית לבן לפחות שבע שנים, ועוד שעל כך גם קשה מהגמרא כפי שיבואר בפרק הבא.

ב. הסבר החזקוני וה"אמרי נועם" רבקה קראה ליעקב והוא לא חזר

כתב החזקוני (לי"ז, לד): "ואם תאמר היאך נענש? הרי אביו ואמו ציווהו ללכת שם! אלא יש לומר לא רצה לבוא כששלחה אמו רבקה את דבורה מיניקתה אחריו, כמו שפירשתי למעלה גבי יותמת דבורה' (לי"ה, ח), לכך נענש"¹¹. ושם (לי"ה, ח) פירש החזקוני: "מלמד ששלחה רבקה את דבורה אחר יעקב להחזירו, הוא שנאמר: וישבת עמו ימים אחדים עד אשר תשוב חמת אחיך... ושלחתי ולקחתך משם' (כ"ז, מד-מה), ולא רצה לבוא, ודבורה שהתה עם יעקב בבית לבן ומתה בדרך אצל יעקב".

יש לעיין בכוונת החזקוני מתי שלחה רבקה את דבורה: האם מיד עם יציאת יעקב מביתו או בסמוך לכך - בתוך י"ד השנים שהיה בבית עבר, או שמא אחרי י"ד השנים שהיה בבית עבר, או אחרי שכבר שהה זמן רב בית לבן? נראה, שקשה לומר כאפשרות הראשונה - שמיד עם יציאת יעקב מביתו שלחה רבקה את דבורה - שהרי לא מסתבר כלל שעשו נרגע מחמתו מיד.

ועוד שמלשון החזקוני: "ודבורה שהתה עם יעקב בבית לבן" משמע שהיא נשלחה לבית לבן, שאם לא כן היה החזקוני כותב "והיא הלכה עם יעקב לבית לבן ושהתה שם". כמו כן נראה שאין לומר כאפשרות השלישית - שרק אחרי שיעקב שהה בבית לבן זמן רב קראה לו דבורה - שאם כן לא היה לו להיענש כ"ב שנים, אלא רק על אותן שנים שנשתהה בבית לבן אחרי שדבורה קראה לו.

נראה שכוונת החזקוני כמו שכתב בספר "אמרי נועם"¹² בשם ר' יהודה מפריש:

10. עיין ברבנו בחיי כ"ט, טו שכתב: "ויתכן לפרש כי טעם 'אעבדך שבע שנים' כדי שתשלים רחל שנים עשרה שנה ויום אחד ותהיה ראויה להריון, כי קטנה היתה, בת חמש שנים, כשבאה עם הצאן". את המילים "וישבת עמו ימים אחדים" לא פירש רבינו בחיי כלל ומתוך שפירוש רש"י למלים אלו אינו הפשט הפשוט, אלא נלמד מכח גזירה שווה, ורבינו בחיי לא כתבו נראה שרבינו בחיי אינו מפרש כך.

11. כעין זה פירשו גם "דבק טוב" והואיל משה - באר היטב" על רש"י, לי"ז, לד.

12. "אמרי נועם" על התורה לר' יעקב דילישקאש בראשית כ"ז, מד, הובאו דבריו בחידושי אגדות למהרש"א מגילה טז, ע"ב.

"שלוש י"ד שנה ששימש יעקב בבית עבר נתיימש עשו לבקשו. ואח"כ בא יעקב לחרן וכשידעה רבקה שנתקררה דעתו של עשו שלחה אחריו דבורה מיניקתה... נמצא כשבאת דבורה אל יעקב עדיין לא נשתהה יעקב בבית לבן כי אם שנה והוא לא רצה לבוא, ולכך נענש לפי ששהה כ"ב שנה אחר ציווי אמו".

גם על דברי ה"אמרי נועם" יש לשאול שלוש שאלות:

1. כיצד הוכיחה הגמרא במגילה שגדול תלמוד תורה יותר מכיבוד אב ואם מאותן י"ד שנים שלמד יעקב בבית עבר ולא נענש עליהן? והרי לפי דברי ה"אמרי נועם" אפשר שהסיבה שבגללה לא נענש יעקב על אותן י"ד שנים אינה בגלל שגדול תלמוד תורה יותר מכיבוד אב ואם, אלא בגלל שבאותן שנים קיים מצוות כיבוד אב ואם, שהרי כל אותן שנים אמו עדיין לא קראה לו¹³! (שאלה זו אינה קשה על שתי האפשרויות האחרות בחזקוני).

2. גם אם נאמר שרבקה שלחה לקרוא ליעקב בגלל שעשו נתקרה מחמתו, מכל מקום היה יעקב צריך לעבוד שבע שנים בשביל לשאת אשה! (שאלה זו קשה גם על האפשרות הראשונה בדעת החזקוני).

3. כיצד ניתן לומר שיעקב, בחיר האבות, עבר על ציווי אמו! (שאלה זו קשה גם על שתי האפשרויות האחרות שהועלו בדעת החזקוני).

אמנם ניתן לענות על כך שכיוון שיעקב התחייב ללבן לעבוד אצלו שבע שנים לא יכול היה להפסיק באמצען ולכן נאלץ לעבור על ציווי אמו¹⁴, אך עדיין קשה כיצד יתכן שיעקב נשאר אחר כך לעבוד אצל לבן עוד שלוש עשרה שנים! אולי ניתן לומר שכיוון שיעקב התחייב לרחל שישאנה היה עליו לקיים את התחייבותו אליה ולכן נאלץ להישאר עוד שבע שנים, ולגבי שש השנים האחרונות כתב רש"י על הפסוק "נתנה את נשי" (ל', כו): "איני חפץ לנאת אלל צרעות", ואפשר שהנהגה זו של דרך ארץ לנהוג בכבוד כלפי חותנו ומארחו שנים רבות דחתה את הציווי לשמוע לרבקה, ולא עזב יעקב את בית לבן עד שציווהו ה' בפירוש לעזבו (ל"א, ג).

אך לפי זה קשה, שאם כן, לא היה ליעקב להיענש! ויש לומר שכיוון שבסופו של דבר לא קיים מצוות כיבוד אב ואם נענש אף על פי שהמצב חייב אותו לנהוג כפי שנהג. אמנם שתי השאלות הראשונות קשות. עוד יש להוסיף שרש"י הנזכר לעיל לא יסכים לפירוש ה"אמרי נועם" ולא לאפשרות הראשונה שהועלתה בדעת החזקוני, שכן כתב על דברי יעקב ללבן: "אעבדך שבע שנים ברחל" - "הם ימים אחדים שאמר לו אמו". וכן כתב על הפסוק: "ויאמר יעקב אל לבן הבה את אשתי כי מלאו ימי" (כ"ט,

13. "עיון יעקב" על ה"עין יעקב" במגילה שם ד"ה "כל אותן שנים" [וכן הקשו גם ה"משנת מרדכי" במגילה שם (לרב מרדכי שמואל סעמיאטיצקי, ירושלים תש"ל) וה"שירת דוד" על התורה (הני"ל בהערה 8) בראשית כ"ח, ה].

14. תירוץ זה אינו יכול להיאמר בדעת רבנו בחיי, שכן לפי רבנו בחיי עצם ההתחייבות ללבן הייתה בניגוד לציווי הנרי, מה שאין כן לדעת החזקוני ההתחייבות לא הייתה בניגוד לציווי הנרי, שכן נצטווה על ידם לשאת אשה ורבקה עדיין לא שלחה לו שיחזור.

כא): "שְׁאֵמְרֵךְ לִי אֲמִי". ומקורו בדברי חז"ל בברי"ר (ס"ח, י וע', יז), אם כן לפי רש"י והבר"ר ודאי רבקה לא שלחה את דבורה לקרוא ליעקב לפני שהסתיימו שבע השנים הראשונות להגעתו לחרן¹⁵. אמנם יש להדגיש שהחזקוני אכן פירש אחרת מרש"י את הפסוקים "וישבת עמו ימים אחדים", "אעבדך שבע שנים" ו"כי מלאו ימי"¹⁶, כך שהחזקוני לשיטתו.

ג. הסבר ה"בן יהודע" יעקב נענש בגלל שש השנים הנוספות

ה"בן יהודע"¹⁷ בחידושו למגילה כתב: "הקשה המהרש"א¹⁸ למה נענש יעקב אבינו עליו השלום על אותם כ"ב שנים, כיון דברצון אביו ואמו הלך. ונראה לי דהוא נענש על שש שנים שנתעכב בבית לבן אחר שגמר קידושי לאה ורחל, אך השטן היה לו פתחון פה לקטרג גם על י"ד שנים של נשואי לאה ורחל, באומרו כיון דנתעכב עוד שש שנים יש פה לומר דגם אותם הי"ד לא עשה שם בשביל צוואת אביו, אלא ערב לו לשבת בבית לבן, שאם לבן היה רוצה לתת לו בנותיו תיכף בלא עבודה גם כן היה מתעכב שם"¹⁹.

גם על הסבר ה"בן יהודע" יש לשאול שתי שאלות:

1. הרי רבקה אמרה ליעקב: "וישבת עמו ימים אחדים עד אשר תשוב חמת אחיך, עד שוב אף אחיך ממך ושכח את אשר עשית לו ושלחתי ולקחתיך משם" וכל זמן שרבקה לא קראה לו, היה יעקב חייב להישאר בבית לבן, ואם כן לא היה לו להיענש, אף לא על שש השנים הנוספות בבית לבן!

15. עיין בספר "פני המים" על פירוש רש"י (לרב משה מרדכי שטאגר, בני ברק תשמ"ו) בראשית ל"ז, לד שהקשה זאת. ועיין עוד בספר הישר פרשת ויצא שכתב שרבקה שלחה את דבורה בתום ארבע עשרה השנים הראשונות של יעקב בבית לבן [והובאו דבריו ב"באר בשדה" (לרי מאיר בנימין מנחם דאנון, ירושלים תר"ץ) על רש"י ל"ה, ח] ועיין ב"נחלת יעקב" וב"משכיל לדוד" על רש"י בראשית ל"ה, ח שכתבו שרבקה שלחה את דבורה רק אחרי שיעקב יצא מחרן לשוב לארץ ישראל, וכן נראה גם מפירוש ר' אברהם בן הרמב"ם שם, וכן כמוכח מה"משך חכמה" בראשית ל"א, יח.

16. את המילים "וישבת עמו ימים אחדים" (כ"ב, מד) פירש החזקוני: "היה לו לומר שנה או שנתיים! אלא לא היה בדעתו של יעקב שיתנו לו אשה יפה כרחל בשביל עבודה מועטת ולכך אמר שבע שנים". את המלים "כי מלאו ימי" (כ"ט, כא) פירש החזקוני: "שבע שנים שעבדתך. דבר אחר ימי הזקנה, דוגמא יזקן ומלא ימים (ירמיהו ו', יא עיי"ש)".

17. חידושי "בן יהודע" על אגדות הש"ס לרבי יוסף חיים בעל ה"בן איש חי", מגילה דף יז, ע"א. (דברי ה"בן יהודע" הוקדמו לדברי המפרשים שחיו לפניו ויובאו רק בפרקים הבאים בגלל שהסברו דומה במידה מסוימת לפירושי רבנו בחיי, החזקוני וה"אמרי נועם").

18. עיין לעין הערה 12.

19. א. כעין זה כתב גם הרב משה פיינשטיין בספרו "דרש משה" על התורה (בני ברק תשמ"ח) בראשית כ"ח, ב.

ניתן ליישב שה"בן יהודעי" סבר שרבקה שלחה לקרוא ליעקב בתום ארבע עשרה השנים הראשונות ששהה בבית לבן, וכמו שכתוב בספר הישר²⁰. אבל אם כן קשה: כיצד יתכן שרבקה שלחה לקרוא ליעקב והוא לא שמע בקולה? אולי אפשר ליישב על פי דברי רש"י המובאים לעיל שיעקב לא רצה לעזוב את לבן בלא רשותו של לבן והנהגה זו של דרך ארץ לנהוג בכבוד כלפי חותנו ומארחו שנים רבות דחתה את הציווי לשמוע לרבקה. וכבר שאלנו, שלפי זה קשה שאם כן לא היה ליעקב להיענש, וענינו שכיוון שבסופו של דבר לא קיים מצוות כיבוד אב ואם נענש אף על פי שהמצב חייב אותו לנהוג כפי שנהג.

2. לפי דברי ה"בן יהודעי" קיים יעקב מצוות כיבוד אב ואם בי"ד השנים הראשונות בבית לבן, ואילו רש"י כתב (לי"ז, לד) שכל כ"ב השנים לא קיים יעקב מצוות כיבוד אב ואם!

אמנם על כך ניתן ליישב שכוונת רש"י היא כפי שהסביר ה"בן יהודעי" שהשטן מצא מקום לקטרג על יעקב שלא קיים מצוות כיבוד אב ואם כ"ב שנים, אעפ"י שבי"ד השנים הראשונות כן קיים יעקב את צווי הוריו.

ד. הסבר על פי ה"בן יהודעי" יעקב נענש בגלל השנים ששהה בדרך

אולי ניתן לומר על פי דרכו של ה"בן יהודעי", אך בשונה מעט מדבריו, שרבקה שלחה לקרא ליעקב רק בסוף עשרים השנים ששהה יעקב בבית לבן, ויעקב... נענש על השנתיים שהתעכב בדרך חזרה לחברון - בסוכות ובבית אל⁴, ומתוך כך מצא השטן מקום לקטרג על כל עשרים השנים הנוספות. שכן מצאנו שחז"ל הקפידו על התעכבותו של יעקב בדרך²¹. ואמנם יעקב התעכב בסוכות בגלל שעדיין פחד מעשו

ב. עיין פירוש דומה ב"פרדס יוסף" על התורה בראשית לי"ז, לד, בשם ספר "עפר יעקב" שהיה מותר ליעקב להתעכב בבית לבן שבע שנים, כמו שהביא רש"י כ"ט, יח מבר"ר ס"ח, י וע, יז, ובגלל שהתעכב יותר נענש גם על אותן שבע שנים. ועיין לעיל בהערה 9 שלפי ה"משכיל לדוד" המובא שם אי אפשר לומר כך.

ג. עיין עוד ב"פרדס יוסף" שם שכתב ששבע השנים שאמרה לו אמו נכנסו בי"ד שנות ישיבתו בבית עבר ולפי זה אסור היה לו כלל להיות בבית לבן (הסבר זה דומה להסבר רבנו בחיי). יש להעיר על הסבר זה שהוא בנוי על האמור במדרש הג"ל שרבקה אמרה ליעקב להיות בבית לבן שבע שנים והוא מתעלם מהמקור שממנו למד המדרש דבר זה, שהוא הפסוק "ויעבד יעקב ברחל שבע שנים ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אותה", שממנו מוכח ששבע השנים לא נכנסו בשנות ישיבתו בבית עבר!

20. ספר הישר פרשת ויצא (הובאו דבריו בספר "סדר הדורות" שנת ב' אלפים קצט ובי"באר בשדה" על רש"י ל"ה, ח).

21. עיין רש"י בראשית ל"ה, א: "קום עלה - לפי שאחרת בדרך נענשת ובה לך זאת מבתך". ורש"י שם ל"ה, כב: "כשכן ישראל בארץ ההיא - עד שלא בא לחברון אצל יצחק ארעוהו כל אלה". ופירש הרא"ם: "כלומר על שלא מיהר ביאתו לאביו" וכן פירשו ה"גור אריה" וה"שפתי חכמים". (ביחס לרש"י ל"ה, א עיין בדפוסים השונים, שחלק גרסו "בדרך", וחלק גרסו "נדרך". ולפי התנחומא וישלח ח' שהוא כפי הנראה מקורו של רש"י נראה שהגירסא צריכה להיות "נדרך" והעיר על כך הרב חדי"ש).

כמו שאמרו במדרש²², אך אף על פי כן חז"ל ביקרו את יעקב ואם כן אפשר שמתוך כך נענש. לפי זה לא קשה השאלה הראשונה שנשאלה על הסבר ה"בן יהודעי", ועל השאלה השנייה יש לענות כפי שהוסבר לשיטתו.

ה. הסבר ה"כלי יקר" כוונת יעקב ביציאתו הייתה שונה מכוונת הוריו

כתב היכלי יקר²³: "יש להקשות, הלא הלך ברשות אביו ואמו ובמצוותם ולמה נענש על כל אותם הימים?... אלא ודאי לפי שאביו אמר לו: 'קום לך פדנה ארסי' (כ"ח, ב) - התיר לו לילך, אבל לא לצאת מכל וכל, כי כל ההולך ודעתו לחזור או שעדיין מחשבנו משוטטת שמה נקרא 'הולך' ולא 'יוצא', והוא לא כן עשה, אלא 'יוצא יעקבי' (כ"ח, ה) - מכל וכל כאילו שכח כל בית אביו ואמו, על כן נענש בכיוצא בו, שכן אחד מבניו והוא יוסף לא כיבדו כ"ב שנה".

יש לשאול גם על דברי היכלי יקר" שלוש שאלות:

1. נאמר בפסוקים: "וישלח יצחק את יעקב וילך פדנה ארם... וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם... ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה" (כ"ח, ה-י). מפורשת אפוא בפסוקים שלוש פעמים לשון הליכה, ורק פעם אחת לשון יציאה, וכיצד אם כן ניתן לומר שיעקב "לא כן עשה, אלא יוצא יעקבי" - מכל וכל כאילו שכח כל בית אביו ואמו?

2. רש"י (כ"ח, י) הביא את דברי חז"ל (בר"ר סח, ו): "לא היה לך לכתוב אלא זילך יעקב חרנה, ולמה הזכיר יציאתו אלא מגיד שזיאת לדיק מן המקום עושה רושם שזמן שהלך זעיר - הוא הודה, הוא זיוה, הוא הדרה. ילא משם - פנה הודה, פנה זיוה, פנה הדרה"²⁴. רואים אם כן שחז"ל פירשו את המלים "יוצא יעקבי" כשבח ליעקב, ולא כפירוש היכלי יקר" שפירש את הפסוק לגנותו של יעקב שיצא מעירו "מכל וכל כאילו שכח כל בית אביו ואמו"!

3. כיצד ניתן לומר על יעקב, בחיר האבות, "והוא לא כן עשה (כפי שציוה אביו), אלא יוצא יעקבי" - מכל וכל כאילו שכח כל בית אביו ואמו? ועוד, שהפסוק אומר בפירושו: "וישמע יעקב אל אביו ואל אמו" (כ"ח, ז)! דהיינו ששמע בקולם ועשה את ציווים!

22. עיין ברמב"ן בראשית ל"ג, יח: "... כי בסוכות היה מתפחד מעשו ואמרו בבר"ר (ע"ח, טז): יכל אותן חדשים שעשה יעקב אבינו בסוכות היה מכבד את עשו באותו הדורון, כי היה מתירא ממנו". ועיין שם במדרש שג"ר "בבית אל" במקום "בסוכות" (ועי"ש ב"יפה תואר" וברד"ל וברש"י שציינו לרמב"ן וכתבו שגירסתו נראית יותר).

23. ראש פרשת ויצא כ"ח, י בסוף הדיבור (ועיין לעיל בהערה 17 בסוגריים).

24. א. על משמעות שלושת הביטויים עיין ב"צדה לדרך" ו"בבאר בשדה" על רש"י שם וכן בספר "דרש משה" (הנ"ל בהערה 19 סעיף א).

ב. הסבר אחר לאריכות בפסוק, על פי הפשט, עיין ב"בית הלוי" על התורה בתחילת פרשת ויצא.

ו. הסבר ה"באר בשדה" יעקב נענש בגלל שגרם לעצמו לברוח מעשו

כתב ה"באר בשדה"²⁵: "המפרשים הקשו: מאחר שאביו ואמו שלחוהו לחרן לקחת לו אשה והוצרך לעבוד בהן י"ד שנה - אם כן לא היה לו להיענש עליהן! נראה לי לתרץ שאף על גב ששלחוהו אביו ואמו והוא הלך ברשותם, אפילו הכי נענש משום שהקב"ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה (יבמות קכא, ע"ב), שהרי יצחק לא היה בדעתו לשלחו לחרן, אלא שרבקה מיראתה שלא יהרגנו עשו ליעקב אמרה ליצחק יקצתי בחיי מפני בנות חתי (כ"ז, מו), ויעקב גרם זה מחמת שלקח ברכת עשו ועל ידי זה נשטם ממנו והוצרך לברוח. דאי לקחת אשה - היה אפשר על ידי שליח. וכל זה נחשב ליעקב אבינו לפי גודל צדקותו וחסידותו לחטא ונענש".

יש לשאול על דברי ה"באר בשדה" שיעקב לקח את הברכות מעשו לא ביוזמתו הוא, אלא אנוס על פי ציוויה של רבקה אמו²⁶, ואם כן קשה לומר שהוא גרם לעצמו לברוח מעשו, אלא רבקה גרמה לו לברוח מעשו ואם כן לא היה לו להיענש על כך!

ז. הסבר נוסף של ה"באר בשדה" בדיני שמים נענשים גם במקרה כזה

עוד כתב ה"באר בשדה" שם: "עוד אפשר לומר לפי מה שכתב ספר חסידים סימן תקע"ג דאף על גב דקיימא לן 'אב שמחל על כבודו - כבודו מחול', מכל מקום חייב בדיני שמים".

כעין דברים אלו כתב גם החיד"א בפירושו לספר חסידים "ברית עולם" שם: "בהכי ניחא מה שאמרו חז"ל דנענש יעקב אבינו עליו השלום כ"ב שנה על ביטול כיבוד אב ואם, ויש להעיר על יצחק דכאשר הוא עצמו ציוה וישלח יצחק את יעקב וילך פדנה ארסי (כ"ח, ה) - למה לא מחל לו כבודו שלא יענש יעקב אבינו עליו השלום? אמנם על פי דברי רבנו ניחא, דגם יצחק אבינו עליו השלום מחל ואהני לדיני אדם, אבל אכתי פשו (=נשאר) דיני שמים, והקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה ולכן נענש כ"ב שנה שפירש יוסף הצדיק ממנו ונצטער מאד".

יש להעיר על תירוץ זה שבנידון דידן לא רק שיצחק מחל ליעקב על כיבודו, אלא ציווהו במפורש ללכת לחרן, ואם כן יעקב קיים בעצם הליכתו לחרן מצוות כיבוד אב ואם, ולא רק שהיה פטור ממצוה זו בגלל מחילת הוריו, כך שלא מובן מדוע נענש יעקב על כך.

25. "באר בשדה" על פירוש רש"י לתורה (לרי מאיר בנימין מנחם דאנון, ירושלים תר"ץ) ב"ז, לד.
26. שם כז, ה-יד ועיין כבר"ר ס"ה, טו וברד"ל שם אות יג ובספר "הכתב והקבלה" שם פסוקים יב, יד, טו שהרחיבו בעניין זה.

ח. הסבר ה"עיון יעקב" יעקב לא נענש אלא הפסיד שכר כיבוד אב

כתב היעיון יעקב²⁷: "ולי נראה דודאי אין זה עונש גמור... דהרי בהכרח היה לו ליסע בשביל עשו עד שנולד שטנו זה יוסף²⁸... אלא לפי שכיבוד אב ואם הוא אחד מהדברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה (פאה פ"א, מ"א), דהיינו מי שמכבד אב גם בנו יכבדו אותו, וכיון שיעקב לא כיבד אביו אף שהיה באונס - גם בנו יוסף לא כיבדו כ"ב שנה מחמת אונס".
אבל יש לשאול על דבריו, שהרי יעקב כן קיים מצוות כיבוד אב ואם בעצם שהייתו בבית לבן!

ט. הסבר חדש כיבוד אב עדיף על כיבוד אם

נראה להסביר שאף על פי שיעקב ודאי קיים מצוות כיבוד אם כל משך שהותו בבית לבן, מכל מקום לא קיים כל אותו הזמן מצוות כיבוד אב! הכיצד?
רבקה אמרה ליעקב: "ועתה בני שמע בקלי וקם ברח לך אל לבן אחי חרנה. וישבת עמו ימים אחדים עד אשר תשוב חמת אחיך. עד שוב אף אחיך ממך ושכח את אשר עשית לו ושלחתי ולקחתיך משם" (כ"ז, מג-מה). אם כן כל זמן שרבקה לא קראה ליעקב הוא קיים בשיבתו בבית לבן מצוות כיבוד אם.
אבל על יצחק נאמר: "ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו ויצוה ויאמר לו לא תקח אשה מבנות כנען, קום לך פדנה ארם ביתה בתואל אבי אמך וקח לך משם אשה מבנות לבן אחי אמך" (כ"ח, א-ב). דהיינו יצחק שלח את יעקב רק על מנת לשאת אשה ולחזור מיד²⁹, כשם שעשה אליעזר, שהלך לחרן והביא משם את רבקה בלא להתעכב.
אלא ששאלנו על כך שיעקב היה צריך לעבוד שבע שנים על מנת לקבל אשה! התשובה היא שיצחק שלח עם יעקב רכוש רב על מנת שיוכל לקחת אשה ולחזור מיד לביתו, אלא שאליו רדף אחרי יעקב ולקח ממנו את כל ממונו³⁰, ולכן נאלץ יעקב לעבוד שבע שנים על מנת לקבל אשה. אך יצחק לא התכוון לכך, ומבחינתו היה יעקב צריך לחזור הביתה לקחת שוב כסף על מנת לשאת אשה, ולכן לא קיים יעקב באותו הזמן מצוות כיבוד אב.

27. על היעיון יעקב מגילה דף טו, ע"ב ד"ה "יותר מכיבוד אב ואם".

28. ברי"ר ע"ג, ז הובא ברש"י בראשית ל, כה.

29. עיין "משך חכמה" בראשית ל"א, יח.

30. רש"י בראשית כ"ט, יא מדבר"ר ב', כ ועי"ש ב"מתנות כהונה" ועיין עוד בברי"ר ס"ח, ב וביבאר בשדה" על רש"י כ"ח, י ובי"תורה שלמה" וצא כ"ח, יג אות צו ובביאור שם ובמדרש אנדה כ"ח, כ.

אמנם מדין קיום מצוות כיבוד אם היה צריך יעקב להישאר בבית לבן, אך ההלכה אומרת: "אבא אומר השקיני מים ואמא אומרת השקיני מים, איזה מהם קודם? אמר ליה: הנח כבוד אמך ועשה כבוד אביך, שאתה ואמך חייבים בכבוד אביך"³¹. דהיינו שכאשר יש ניגוד בין כיבוד אב לכיבוד אם - כיבוד אב עדיף ומי שיעסוק בכיבוד אם, לא קיים את המצווה! לפי זה עולה שיעקב לא קיים מצוות כיבוד אב ואם³²:
 אך הדבר תמוה: כיצד יתכן שיעקב לא קיים הלכה זו?

התשובה היא, שיעקב היה חייב לקיים מצוות כיבוד אם ולא כיבוד אב, לא בגלל גדרי מצוות כיבוד אב ואם, אלא מדין פיקוח נפש, שכן עשו רצה להורגו! אך מכל מקום מצוות כיבוד אב ואם לא קיים ולכן לא זכה שיוסף יכבדו כ"ב שנים, וכבר הובאו דברי הי"עיון יעקב³³: "כיון שיעקב לא כיבד אביו, אף שהיה באונס גם בנו יוסף לא כיבדו כ"ב שנה מחמת אונס". אלא ששאלנו על דבריו שהרי יעקב כן קיים מצוות כיבוד אב ואם בעצם שהייתו בבית לבן, ואילו להסברנו לא קשה, שכן, כאמור, בשהייתו בבית לבן לא קיים יעקב מצוות כיבוד אב ואם. ואולי זהו עומק כוונת הי"עיון יעקב³⁴⁻³³.

י. תשובות לשאלות שנשאלו על המפרשים

על פי ההסבר שנאמר לעיל, שבמקרה של ניגוד בין ציווי האב לציווי האם על הבן לשמוע לאב ולא לאם, ושלכן נחשב הדבר ליעקב שלא קיים מצוות כיבוד אב ואם בכל השנים שהיה בבית לבן, ניתן ליישב גם חלק גדול מהשאלות ששאלנו על המפרשים:

31. קידושין דף לא, ע"א, רמב"ם הלכות ממרים פ"ו הי"ד, טור ושו"ע יו"ד סימן רמ סעיף יד.
 32. אין להקשות על דברינו מדברי "בית הלוי" בתחילת פרשת ויצא צ"ה ויטעמא דקרא" סוף פרשת תולדות, שכתב שיעקב קיים גם את ציווי אביו וגם את ציווי אמו, שכן הם דיברו על שלב היציאה מבאר שבע לחרן, שאז קיים יעקב גם את מצות אביו וגם את מצוות אמו, ואילו כאן אנו דנים בשלב של התעכבות יעקב בחרן, ועל כך אמרנו ששם לא קיים יעקב את מצוות אביו ומתוך כך גם לא את מצוות אמו.

33. כעין זה כתב בקיצור בספר "המקנה" על מסכת קידושין לא, ע"ב.

34. אולי ניתן לענות על פי המסופר על אליפז על שאלה נוספת: לכאורה צערו של יעקב, שלא ראה את יוסף כ"ב שנים, לא היה זהה לצערו של יצחק, שלא ראה את יעקב כ"ב שנים, שכן יעקב חשב שיוסף מת, ואילו יצחק לא חשב שיעקב מת! על פי המסופר על אליפז שרצה להרוג את יעקב ויעקב אמר לו שיטול את ממונו והעני חשוב כמת, נראה שאליפז בא אל עשו ואמר לו שהוא המית את יעקב (וכך כתב ה"משכיל לדוד" על רש"י שם), ואם כן אפשר שגם יצחק שמע שיעקב מת, ולפי זה צערו של יעקב היה זהה לצערו של יצחק.

אמנם בספר הישר בסוף פרשת תולדות מפורש שאליפז סיפר לעשו שהוא לא הרג את יעקב, אך בספר הישר לא כתוב שיעקב אמר לו שהעני חשוב כמת, ואם כן אפשר שהמדרש שממנו לקח רש"י חולק על ספר הישר גם בעניין זה. לפי ספר הישר אולי ניתן לומר שאע"פ שיעקב חשב שיוסף מת ויצחק לא חשב שיעקב מת, מכל מקום צערו של יצחק היה גדול יותר מצער של כ"ב שנים, שכן כ"ב שנים אלו היו לאחר י"ד שנים נוספות שבהן לא היה יעקב בבית יצחק, אלא בבית עבר, כמבואר לעיל (ועיין ב"ענף יוסף" על הי"עיון יעקב" במגילה טז, ע"ב ד"ה "גדול ת"ת יותר מכיבוד אב").

1. רבנו בחיי כתב "כי דעתם היה שיקח את לאה ושיחזור מיד", ושאלנו על כך: והרי יעקב היה צריך לעבוד שבע שנים בשביל לאה ואם כן לא היה לו להיענש על אותן שבע שנים! ועוד שאלנו: כיצד ניתן לומר "כי דעתם היה שיקח את לאה ושיחזור מיד"? והרי רבקה אמרה ליעקב: "וישבת עמו ימים אחדים עד אשר תשוב חמת אחיך. עד שוב אף אחיך ממך ושכה את אשר עשית לו ושלחתי ולקחתיך משם" וכל זמן שלא קראה לו היה יעקב חייב להישאר בבית לבן! אלא שכוונת יצחק הייתה שיקח את לאה ויחזור מיד, וכיוון שכך היה רצונו של יצחק, הרי שמגדרי מצוות כיבוד אב ואם הדבר נחשב כאילו כך היה גם רצונה של רבקה.

2. לפי זה גם ניתן לתרץ את הקושיה הראשונה על החזקוני וה"אמרי נועם" - אם רבקה קראה ליעקב אחרי י"ד השנים שבהן ישב בבית עבר אם כן, כיצד למדה הגמרא שגדול תלמוד תורה יותר מכיבוד אב ואם, והרי אפשר שהסיבה שבגללה לא נענש יעקב על אותן י"ד שנים היא בגלל שבאותן שנים קיים מצוות כיבוד אב ואם - שכיוון שיצחק אמר ליעקב לשאת אשה ולחזור, והיה ליעקב לשמוע לו ולא לרבקה, הרי שיעקב לא קיים מצוות כיבוד אב ואם באותן שנים, אע"פ שעשה את דברי רבקה אמו שעדיין לא קראה לו, ומכאן הוכיחה הגמרא שגדול תלמוד תורה יותר מכיבוד אב ואם.

3. לפי זה גם ניתן לתרץ את הקושיה השנייה על החזקוני וה"אמרי נועם" - שגם אם רבקה שלחה לקרוא ליעקב בגלל שעשו נתקרו מחמתו, מכל מקום היה יעקב צריך לעבוד שבע שנים בשביל לשאת אשה - שאם עשו כבר התקרו מחמתו הרי שיעקב לא היה צריך לעבוד שבע שנים בשביל לשאת אשה, אלא יכל לחזור לבית הוריו ולקחת שוב כסף על מנת לשאת אשה.

4. אולי כך ניתן ליישב גם את מה שהערנו על הסבר ה"באר בשדה" (השני) והחיד"א - שיצחק לא רק מחל ליעקב, אלא ציווה אותו בפירוש ללכת ללבן - שאכן יצחק אמנם שלח אותו לבית לבן, אך כוונתו הייתה שיעקב יחזור מיד ולא ישתהה בבית לבן, ועל כך כתבו ה"באר שדה" והחיד"א שיצחק מחל לו³⁵.

5. אולי זו גם כוונת ה"בן יהוידע" במה שכתב שיעקב נענש על שש שנים שנתעבב בבית לבן אחר שגמר קידושי לאה ורחל, אך השטן היה לו פתחון פה לקטרג גם על י"ד שנים של נשואי לאה ורחל, באומרו שכיוון שנתעבב עוד שש שנים, גם אותם הי"ד לא עשה שם בשביל צוואת אביו, אלא ערב לו לשבת בבית לבן. ושאלנו: הרי כל זמן שרבקה לא קראה לו היה יעקב חייב להישאר בבית לבן, ואם כן לא היה לו להיענש אף לא על שש השנים הנוספות בבית לבן! אלא שכוונת

35. אולי ניתן ליישב בצורה דומה גם את מה שהערנו על הסברו הראשון של ה"באר בשדה" - שיעקב לא לקח את הברכות ביוזמתו אלא בציווי אמו - שכיוון שלקחת הברכות הייתה בניגוד לרצון אביו, וכיבוד אב עדיף על פני כיבוד אם הרי שלא קיים בזה מצות כיבוד אם וכאילו גרם לעצמו שיצטרך לברוח מפני עשו. אבל נראה שקשה להסביר כך, שכן המפרשים הסבירו שרבקה אמרה את דבריה ליעקב בנבואה והוא היה חייב לשמוע לה לא רק מדין כיבוד אם, אלא גם מדין שמיעה לנביא - עיין אונקלוס בראשית כ"ז, יג ורש"י מכות כד, ע"א ד"ה "לא רגלי" ורד"ק בראשית כ"ז, יט ו"אור החיים" הקדוש שם כ"ז, ח ו"העמק דבר" שם, ח ויג - ובמקום שיש ציווי מפי נביא ודאי חייבים לשמוע לנביא, ואם כן אי אפשר לומר שיעקב גרם לעצמו לברוח מפני עשו.

יצחק הייתה שיקח אשה, וכיוון שאליפו לקח ממנו את כספו היה עליו לעבוד, וכיוון שהבטיח לרחל שיקחנה ולבן נתן לו את לאה היה עליו לעבוד י"ד שנים בשביל שתי נשיו. בכל השנים הללו שעבד יעקב בעבור נשיו קיים את ציווי יצחק, לפי הי"בן יהודעי", שלא כפי שהסברנו בדעת המפרשים הקודמים, אבל בשש השנים הנוספות לא קיים את ציווי יצחק, ואף על פי שקיים את ציווי אמו בגלל פיקוח נפש, מכל מקום לא קיים את ציווי אביו שעדיף על פני ציווי אמו, ועל כך נענש, ומתוך כך קיטרג עליו השטן גם על י"ד השנים הקודמות.

וכשם שדנו את יעקב אבינו לכף זכות כך ידיננו המקום לכף זכות.